

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 12

LOETSE 2015

**SESOTHO PUO YA LAPENG
PAMPIRI YA 2
MEMORANTAMO**

MATSHWAO: 80

Memorantamo ona a na le maqephe a 19.

BATSHWAYI BA ELE HLOKO DINTLHA TSE LATELANG:

- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso ka bone ba tsona dithothokisong tseo a ithutileng tsona KAROLONG YA A, motshwayi a tshwaye feela dipotso tse pedi tsa pele.
- Haeba mohlahlobuwa a arabile tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse kgutshwane kapa a arabile tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse telele KAROLONG YA B le ya C, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele ya bobedi. Athe ha a arabile dipotso ka bone ba tsona, motshwayi a tshwaye karabo ya pele ho karolo e nngwe le e nngwe ha feela mohlahlobuwa a arabile potso e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse telele le e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane.
- Maemong ao mohlahlobuwa a nehelaneng ka dikarabo tse pedi, ya pele e fosahetse mme ya bobedi yona e nepahetse, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele e latelang.
- Haeba mopeleto o fosahetse hoo o amang moelelo, motshwayi a fosise karabo e jwalo, empa haeba mopeleto o sa ame moelelo, karabo e jwalo e tshwauwe e nepahetse.
- Mofuta wa potso e telele (ya moqoqo): ha bolelele ba moqoqo bo le ka tlase (kgutshwane) ho palo ya mantswa e behilweng, motshwayi a se behe kotlo hobane mohlahlobuwa o se a ntse a ipehile ka mosing. Athe haeba moqoqo o le molelele haholo, motshwayi a tshwaye ho feta moedi wa palo ya mantswa a 50 (mongolo o ngolwang ka ho takalatsa), mme a se tswela pele ho tshwaya karolo e latelang.
- Mofuta wa dipotso tse kgutshwane: Haeba mohlahlobuwa a sa sebedisa matshwao a puo a supang qotso (di-a-buwa le di-a-kwala) moo a lokelang ho qotsa, motshwayi a se behe kotlo.

TATAISO YA HO TSHWAYA POTSO YA MOQOQO THOTHOKISONG:

- Karabo ya mohlahlobuwa e be le sebopeho sa moqoqo k, h, r selelekela, mmele (diratswana) le qetelo. Moqoqo o be le kgokahano.
- Sebedisa ruburiki ho abela mohlahlobuwa matshwao.
- Ha o aba matshwao lekanya karabo ya mohlahlobuwa ruburiking ho latela lekgetha la 'dikahare' le la 'tshebediso ya puo'.
- Hlokomela hore matshwao ao o tla beng o a fumane ruburiking a nyalane le karabo ya mohlahlobuwa ka ho tsepama.
- Qetellong bontsha kabo ya matshwao ka ho sebedisa keriti e fumanwang qetellong ya karabo.

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO

POTSO YA 1: Mahlomola a Afrika

DITAELO HO BATSHWAYI:

Motshwayi a bale nehelano ya mohlahlobuwa e lokelang ho hlahiswa sebopehong sa moqoqo. Moqoqo o lokela ho arabela potso e tshetlehileng thothokisong e hlahisitsweng. Motshwayi a tadime makgetha ana a mabedi a latelang ha a tshwaya moqoqo ona.

Dikahare

Kutlwisiso ya potso; botebo ba tshekatsheko ya ditaba (sehlooho). Kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya taba ka mabaka (a itshetlehileng thothokisong e botsitsweng).

Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse latelang nehelanong ya mohlahlobuwa (ela hloko hore dintlha di keke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona)

Dintlha tsa bonono tse fumanwang mona ke tsena:

- Thothokiso ena ke ya mofuta wa **tlhaloso**. Sethothokisi se beha ditaba tsa thothokiso ka tsela eo se bopelang mmadi setshwantsho sa seo se buang ka sona.
- Molathothokisong wa 7 re fumana **tshwantshiso/sereello/thehello** 'Afrika ke Mmaditlhofa ya tswela le moleketla' ka hona sethothokisi se beha Afrika le mmadithlofa maamong a lekaneng le ho tlotleha.
- Melathothokisong ya 3, 7, 9, 11, 12 le 16 re fumana **kgonyetso**- nthwana, tswela, poho, tsweleng, fubeng le hlabula. Kgonyetso ena e fa mantswe ao sefutho.
- Melathothokisong ya 17 le 18 re fumana **lebotsi**. Sethothokisi se a ipotsisa, se etsa eka ha se tsebe karabo/se a imakatsa.
- Re fumana **phetapheto ya sebopeho/phetapheto** melathothokisong ena: 9 le 10, 17 le 18. Sena se etsetswa ho bopa sebopeho se tshwanang le ho fana ka kगतello.
- Melathothokisong ya 17 le 18 re boela re fumana **anastrofi/ tatellano e sa tlwaelehang ya mantswe**. Hona ho fana ka sefutho kapa kगतello mantsweng ao: Ba hao bomadimabe ... wa hao molato.
- **Phetapheto e tsepameng ya mantswe** re e fumana melathothokisong ena: 1 le 2. 'utlwang' 9 ;1 le 10 'o tswetse' ho hokahanya melathothokiso.

[Moithuti ya hlahositseng MAKGABANE a MARARO, a ba a fana ka mabaka a abelwe matshwao ohle a dikahare, e be ho lekolwa hore puo le setaele ke tse loketseng moqoqo – ho ngola ka diratswana, jj. Ho shejwe hore o lokelwa ke matshwao a makae ho a mane]

E. H. Lekola ruburiki ya tekanyetso ya potso ena.

E. H. Hona empa e le mohlala wa nehelano e lebelletsweng.

Kabo ya matshwao

Dikahare (k, h, r dintlha tse bopang karabo) = 6

Puo, setaele (Selelekela le ditaba) = 4

Senotlolo Dik:

P/S:

Tshebediso ya Puo

Sebopeho, tlhophiso ya mehopolo le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Mohlahlobuwa a abelwe matshwao tjena bakeng sa puo:

Motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontshe ka letshwao ($\sqrt{\quad}$) dintlheng/ karabong yohle, mme moo mohlahlobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao (x)

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlahiswa sebopehong sa moqoqo, mme seno se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo.

Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano. Ha motshwayi a se a badile nehelano mohlahlobuwa a abelwe matshwao. Matshwao a ajwa ka ho sebedisa ruburiki.

POTSO YA 2**Boshodu: PM Ramathe**

- 2.1 Sonete ✓ (1)
- 2.2 E na le melathothokiso e leshome le metso e mene. E arotswe ka melarobedi le melatshela. Mela e robedi ya pele e fupara moelelo o itseng ha e tshelatseng e latelang e hanyetsa moelelo oo. (ke mofuta wa sonete ya setadiana) ✓✓ (2)
(Tshwaya dikarabo tse pedi feela tsa mohlalobuwa)
- 2.3 Phetapheto ya mohopolo kapa moelelo/poeletsomodumo ✓ (1)
- 2.4 Tshwantshanyo/papiso ✓ (1)
- 2.5 Sethothokisi se bua ka boshodu empa e le ditakatso tsa motho, ebile a di sebedisa ka mokgwa oo a ratang kateng di qetelle di mo kenya tsietsing ya ho lakatsa tsa batho, tseo e reng le ha a di fumane a sale a tshwere phupe kalefe ka ha ha bo mo tswela molemo. ✓✓ (2)
- 2.6 Abbaabba ✓ (1)
- 2.7 Sethothokiso se itelela ka baka la hore se ile sa itahlela ka setotswana ditabeng tsa ho utswa, mme kajeno se iphumana se le mathateng ka baka la boshodu boo ✓✓. (2)

[10]**KAPA****POTSO YA 3: Kodiyamalla lebitsong la Sello Phokojwe Kobontsho (1941 – 1992)**

- 3.1 Ke kodiyaamalla. ✓ (1)
- 3.2 Sethothokisi se bontsha ho makala/ho imakatsa/ho bontsha tletlebo ✓✓ (2)
(Tshwaya e le nngwe feela)
- 3.3 Ke mojalefa, o setse Tlhakoaneng ✓ (1)
- 3.4 3.4.1 Melathothokiso ya 7 le 8, 10 le 11 ✓ (1)
- 3.4.2 Melathothokiso ya 14 le 15 ✓ (1)
- 3.4.3 Melathothokiso ya 1, 3 le 16 (1)
- 3.5 Melathothokiso ya 14 le 15 e hlalosa hore Sello o hlokaletse, ✓ mme e amana le wa 16 ka ho bontsha hore le ha a hlokaletse jwalo o sebeditse. ✓✓ (3)

[10]**KAPA**

POTSO YA 4: Setsokotsane

- 4.1 Ke thothokiso ya tokodiso ✓ (1)
- 4.2 Phetapheto ya sebopeho kapa Phetapheto e tsepameng ✓✓ (2)
- 4.3 Mothofatso ✓ (1)
- 4.4 Makodikotwana ✓ (1)
- 4.5 Phetapheto e tsepameng ✓ (1)
- 4.6 Ke hlaahlela/neeletsano/phetapheto ya mantswe e tshekalletseng ✓ (1)
- 4.7 Tshwantshiso/thehello ✓ (1)
- 4.8 Temanathothokiso ya bobedi e bua ka setsokotsane se bakang bodutu maphelong a batho ka ho tlisa diboko le mahlomola. ✓✓ (2)
- [10]**

POTSO YA 5: Fonofono

- 5.1 Phetapheto ya mantswe e tsepameng ✓ (1)
- 5.2 Mola wa 7, ke utlwile ka fonofono ntho ya makgowa. ✓ (2)
- 5.3 Anastrofi. Bohlokwa ke ho fa lentswe le qatsohileng sefutho. ✓✓ (2)
- 5.4 5.4.1 Moleng wa 3/4 ✓ (1)
- 5.4.2 Moleng wa 5 ✓ (1)
- 5.4.3 Moleng wa 1 le 2 ✓ (1)
- 5.5 Bohloko bo ka hare mmeleng ✓ (1)
- 5.6 Fonofono ke mahlopha-a-senya. ✓ (1)
- [10]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: PADI/NOBELE**POTSO YA 6: BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla****Selelekela:**

Botsang Lebitla ke padi e buang haholoholo ka Tsietsi, mme re mo nka e le mophetwa wa sehlooho. O rehilwe lebitso lena ke baha Kotsi ka mora lefu la batswadi ba hae mmoho le bana babo kotsing ya koloi. Potso yona e re qosa ho qoqa ka tikoloho le nako tseo diketsahalo tsa pale ena di etsahalang ka yona.

Tikoloho le nako

Diketsahalo tsa padi ena Botsang Lebitla, di etsahala tikolohong ya metse ya ditoropong le mahaeng. Nako boholo mona e supa hore ke nako ya sekwalekwale. Qalehong feela re tsebiswa titjhere Molakolako ya tseleng e yang Thekong le ba lelapa la hae. Tseleng moo ba se ba fumana kotsi ya koloi mme ba hloka hloka kaofela ha pholoha lesea le kgwedi di tharo feela.

Lepato la bona le ne le tshwaretse setediamong. Bafu bao ba kentswe ka makaseng mme a entse mokoloko setediamong moo. Ho kgobokane ditilele tsa batho tse tswang ka makgalo ohle lepatong lena. Tsena di totobatsa hore ke metseng ya ditoropong le nako ke ya mehleng ya sekwalekwale.

Lejwe la sehopotso le Sekgutlong la batswadi le bana babo Tsietsi le ne le le letsho molaetsa o ngotswe ka mongolo o mosweu mme le ne le pheta nalane ya tse etsahehetseng. Le lona ke bopaki ba hore nako ke ya sekwalekwale moo ho seng ho bulwa majwe, setjhaba se tswetse pele. Tsietsi, ngwana wa Molakolako ya siilweng ke ba habo a e na le kgwedi tse tharo o batlelwa mohlokomedi ya tla sala le yena. Hona ho bontsha kgahlamelo ya sekwalekwale, ka ha batswadi ba kajeno ba se ba sebetsa ba le babedi.

Ha Tsietsi a se a hodile re boela re bona dipalangwang tsa sekwalekwale le tsa tikoloho ya ditoropong. Mohlala Tsietsi o boela a kganna koloi ya thepa ha Ramatlotlo. Makgaola le yena o kganna koloi e tsamaisang thepa tikolohong eo ya mabenkele. Tsietsi o ya lepatong la nkgono Mantsoteng a palame selailai sa koloi eo a e kadinngweng ke Ramatlotlo.

Tikoloho ena eo Tsietsi a phelang ho yona e tletse bonokwane le bokebekwa. Bokebekwa bo se bo tswetse pele bo bile bo akga maqulwana a kenyeletsang le basadi, Bomohanuwa. Batho ba amohuwa tsa bona ka mahahapa, ba tshwaretse dithunya. Le mapolesa a jalajaduwe hohle ho kgwasolla dinokwane. Tsietsi le yena o hahlamelwa ke tikoloho ena hoo le yena a nkang mokgwa ona wa ho sebedisa dithunya ho itshirelletsa. Hona ho mo fetola senokwane se batlwang ke mapolesa. E re ka ha ke tikoloho ya ditoropong le ya nako ya sekwalekwale, setshwantsho sa Tsietsi se hlahiswa thelevisheneng hore setjhaba se fadimehe bonokwane ba hae.

Tsietsi o thunngwa ke mapolesa mme o ya sepetlele. Yena le Tseleng ha ba thoba sepetlele ba kena toropong, ba ya hoteleng. Tsena di ntse di tiisa taba ya tikoloho ya ditoropong.

Le ha ho le jwalo, tse ding tsa diketsahalo tsa padi ena di etsahala mahaeng. Hona re ho bona ha Tsietsi le Tseleng ba fumana botshabelo mahaeng kwana ha monnamoholo Ramabanta. Ba bile ba fumana thuso e nngwe hape ka tjako ha Maema, eo a bileng a ba neha mohlongwafatshe.

Ngwana Tsietsi le Tseleng o hlahela mahaeng, moo a phethisetswang meetlo e etsetswang bana ha ba hlahile. Tsietsi o ile a sasarwa e le sesupo sa ho re o fumane ngwana moshanyana. Tsena ha re di bone tikolohong ya ditoropong. Ntwa ya hae le lequlwana la Mohanuwa e lwanetswe kgohlong, moo Tseleng a hlokahallang le ho patelwa teng.

[Motshwayi a badisise karabo ya mohlahlobuwa kaofela ho batla dintlha tse tsamaelanang le tse hlahisitsweng mona.]

[25]

KAPA

POTSO YA 7: BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla

- 7.1 Tsietsi o ne a tswa lebitleng la batswadi ba hae le bana babo le Sekgutlong/O ne a bile a se a tswa boikwetlisong ba lebotho la sesole. ✓ (1)
- 7.2 o ne a batla ho fumana karabo ya hore ebe yena ke ngwana wa mang le hore ebe ho etsahetseng ka batswadi ba hae. ✓ (1)
- 7.3 Nkgono Mmantsoteng ✓ (1)
- 7.4 Le ne le le Sekgutlong ✓ (1)
- 7.5 Tsietsi o ne a utlwisitswe bohloko ke ho phediswa ka thata le ka ho jellwa tsa habo ka bomenemene ke ba ha Kotsi. ✓✓ (2)
- 7.6 Ba ha Kotsi ba ile ba ja mafa a Tsietsi ao a neng a a sietswe ke ntatae ka kgopolo ya hore Tsietsi ha a no tseba ka taba ena, empa ka bomadimabe Tsietsi o ile a tseba taba ena mme a kgutla a se a jele masooko ho tla batla tseo e leng tsa hae. ✓✓ (2)
- 7.7 Diketsahalo tsa padi di bonahala e le tsa mehleng ya kajeno ka ha ke moo le mabitla a se a behwa majwe e le sehopotso sa bafu ba seng ba re siile lefatsheng/Mokgwa oo lebitla labo Tsietsi le entsweng ka wona, la ngolwa mabitso a bafu le molaetsa o ho lona, o supa hore ke mehla ya kajeno ✓✓ (2)
- 7.8 Ke kgohlano e ka ntle, e amang mophetwa le ba bang ✓✓Kgohlano ena e pakeng tsa Kotsi le Tsietsi ✓ (3)
- 7.9 Kamora hore Tsietsi a etele lebitla la batswadi le bana babo, o kgutlile a tletse moya wa ntwala le boiphetetso ✓✓ (2)

- 7.10 Tsietsi o amohetswe ke Kotsi ✓ (1)
- 7.11 C/Lefa le siilweng la ntatae Tsietsi mohlang a hlokahalang ✓ (1)
- 7.12 Kotsi ya pele ke ho fetola Tsietsi lebitso e le hore a tle a a se ke a tseka tsa habo/Ya bobedi ke ho mo lwantsha ka tshepe ha a tlameha ho mo araba dipotso tsa hae/Kotsi o hlokahala ka kotsi ya koloi. ✓✓ (2)
- (Tshwaya e le nngwe feela)
- 7.13 O na le mamello (O mamella kgodiso e thata ya Kotsi)
O lerato (O le bontsha ho nkgono Mankotseng ka ho ya lepatong la hae)
O sebetsa ka thata (Ha a tswa sekolong o ya mosebetsing)
O leqophe (O tsekella ho fumana dikarabo tseo ho thweng a ka difumana lebitleng)
O masene (O phelephanyetsa mapolesa le batho ka makgetlo)
O tletse boiphetetso (O tsekella ho bolaya babolai ba Tseleng) ✓✓ (2)
- (Tshwaya ntlha e le nngwe)
- 7.14 O tseka dintho tsa hae ka mahahapa/O na le tsela ya hae ya ho phethisa toka/
Ha a na buka ya boitsebiso e mo pakang hore ke wa ha Molakolako. ✓✓ (2)
- (Tshwaya e le nngwe)
- 7.15 Ee, ho molemo. Hona ho ka tshirelletsa ngwana ditabeng tsa mahlomola tseo a e so ka a lokela hore a di tsebe.

KAPA

Tjhe, ha ho molemo. Ngwana o lokela ho tsebiswa ditaba e le hore a hle a amohele maemo a hae ka nako. ✓✓

(2)

[25]

POTSO 8: MME – NP Maake**Selelekela**

Phanyeho/Tiehisio/Tebello/Tshwarello/Teketliso e thusa ho fana ka thahasello ya mmadi ya ho ka fihla sehlohlolong sa ditaba. Mongodi o sebedisa malebaleba ho diehisio tharollo ya qaka le hore mmadi a nne a be lefifing ka se tla qetella se etsahetseng a bitswa tshwarello, tebello/teketliso/phanyeho/tiehisio.

**Phanyeho/Tiehisio/Tebello/Tshwarello/Teketliso
Baphetwa**

Mongodi o re tsebisa Dikeledi e le ngwanana ya ileng a hodiswa ke rakgadi wa hae. Rakgadi re mo tsebile e le **Rakgadi** feela ha re a tsebiswa lebitso la hae la nnete. Re tsebiswa Lesole e le kgaitsemi ya Dikeledi (Mmateboho). Ha ho moo re kileng ra bona Mmateboho le Lesole ba kopana jwalo ka bana ba motho mme ho bile ha ho a hlaka hore o ne a le kae mohla Dikeledi a neng a nyalana le Thollo. Rona re le babadi re tsebile lelapa la ha Rakgadi le ne le na le ditho tse pedi feela e leng Rakgadi le Dikeledi.

Re tsebiswa mophetwa enwa Mme, feela le yena ha re fuwe lebitso la hae la nnete. Re mo tseba e le Mme feela, mme lekgetlo la pele ha a ne a fihla lapeng ha Thollo Mofokeng ha re a bolellwa ka ho otlolloha hore o tliho etsang motseng ona. Re mmona a feta matlo a mangata a Sebokeng a kena ha Mmateboho a tliho batla tjako. Ke boipuisong ba hae feela moo re utlwileng a re ha a batle ho senya kgotso eo a e boneng e rena motseng wa Mmateboho. Le hona moo ho ntse ho sa hlake hore ke ka lebaka la eng a buang mantswe ao.

Babadi ba boela ba labella hore ha Mme a se a tlwaetse bophelo bona. O tla ke a iphumane a kopane le Thollo ka ho otlolloha mme a mmolelle seo a tlieng ka sona mona feela seo ha se etsahale. Re lebella ka tebello e kgolo hore ka le leng la matsatsi Tholo o tla ke a re Mmateboho a ke a meme Mme enwa eo a hlolang a mo hlodiya ka yena empa seo ha se etsahale.

Mohla Mme a neng a hlokoetse re ile ra lebella hore Thollo o tla batla ho tseba ka motho enwa ya hlokahalletseng lapeng ha hae feela le seo sa se ke sa etsahala. Ha lelapa la ha Mmateboho le ne le lokela ho bona setopo, Thollo le Bafokeng ba Matatiele ba hana ho mmona. Tebello e ne e le hore mohlomong o tla se sheba ebe o ehlwa hore ke mosadi wa hae eo a mo siileng lapeng Matatiele.

Ha Mme a se a patilwe, Diseko mohatsa Lesole o ile a fumana setshwantsho sa Thollo le Mme sa lenyalo. Ka nako eo tebello e kgolo e ba hore o tla bolella Thollo taba ena. O qeta ka hore ka ha Mme ha a ka a ba utullela se neng se mo tlisitse moo le yena ditaba tsena o tla di lala ka mmele. O di boloka e le pinyane jwalo ka ka ha Mme a ne a rerile. Hona ho re fa molaetsa wa mongodi, e leng pinyane ha e senye motse. Re ithuta hore le rona ditaba tse ka qhallang ba bang malapa re se ke ra di pepesa re tsebe ho boloka maemo a nepahetseng a phedisano.

KAPA

POTSO YA 9: MME – NP Maake

- 9.1 Ditaba tsa Tsekiso ke tsa hore o ile a bolella banana ba babedi bao a neng a tseba hore ha ba rate Dikeledi hore o ilo lahla Dikeledi mme a fela a mo ngolla lengolo le neng le mmolella hore 'The silver cup is broken.' √√ (2)
- 9.2 O ile a bona Tsekiso a dikela dihlahleng a tshwarane le kgarebe e nngwe. √√ (2)
- 9.3 Ke banana ba soto, ba hlokang kutlwelo bohloko. Ba ne ba tsheha ba bile ba bua dipuo tse kobisang ha ba bona Dikeledi ba bua ba phahamisitse mantswe hore Dikeledi a ba utlwe. √√ (2)
- 9.4 Setshwantsho seo se ne se bontsha hore bana ba ba hae e tlo ba diporompotlwana. √ Monna wa hae o ne a tla be a kganna koloi ya mabenyanane. Ntlo ya hae e tla be e le kgolohadi hoo baeti ba neng bat la lahlela ka hara yona. Yena e tla be e le mongodi wa mokgatlo wa mafumahadi a motse mme ebile o tla be a rutehile ho feta basadi ba motseng ona kaofela. √√ √ (3)
- 9.5 Dikeledi o ferekangwa ke hore o nahana hore ditaba tsa lenyalo la mohlankana wa Matatiele ke tse tswang ho Tsekiso ka ha Tsekiso ke yena feela mohlankana wa hae athe ha ho jwalo. √√ (2)
- 9.6 D/B le C di nepahetse. √ (1)
- 9.7 B/E mateanong a nako ya sekwalekwale le ya sehloholo. √ (1)
- 9.8 Dikompone ha di sa le ngata matsatsing ana a kajeno empa di qadile nakong yane eo batho ba neng ba tla ka bongata makeisheneng ho tla tla sebeletsa bana ba bona/Bana ba ntse ba hlompha batho ba baholo mme le Dikeledi o ile a nyalwa ke motho eo a neng a sa ratane le ho ratana le yena feela kaha seo se ne se etsahala pele, le yena o ile a iphumana a se a nyalwa jwalo/Nako ya sekwalekwale e iponahatsa moo bana ba ratanang ba sena ba sa ipate jwalo ka pele ho ya kamoo Tsekiso a neng a se a etsa kateng. √√ (Tswaya e le nngwe feela) (2)
- 9.9 Kankere. √ (1)
- 9.10 Mofokeng o tarakangwa ke hore o nahana hore Masesi ha a re mme o shwele o bolela Mmateboho mohatsae. √√ (2)
- 9.11 Mmateboho, Diseko, baahisane le bao Mme a neng a ba thusa ho phekola masea a bona, a bile a ba ratile mosebetsi wa matsoho. Ba bontshitse ka ho phallela Mmateboho ba ba ba tla lepatong. √√ (2)

9.12 Bafokeng ba ne ba tlile ka moya o dikaqa o mobe. ✓
Ba ne ba ntse ba batla ho tseba hore mosadi enwa eo Thollo a mo nyetseng o ne a nyalwa ke mang ka ha bona ha ba tsebe letho ka tsa lenyalo lena.
Ba ne ba batla ho tseba hore mosadi enwa ya patelwang ha ngwana bona ke mang. ✓✓ (2)

9.13 Ke ne ke tla le nyaya le kolobe ka ha ke tla be ke batla ho baballa lelapa lena leo ke seng ke na le lona hore le se ke la qhaleha ka baka la sephiri sena sa ka/Ke ne ke tla iphanya ke be ke ikgalefise, ke etse eka ha ke tsebe hohang ka Mme enwa empa ka hare ke be ke swabile hore ke ne ke mo siye.

KAPA

Ke ne ke tla bua nnete e le hore Mmateboho a qetelle a tsebile hore Mme enwa ke mofumahadi wa ka wa matswathaka, ke be ke ananele le taba ya hore a hlokahalle a be a patelwe ha ka. ✓✓ (2)
[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TSHWANTSHISO/TERAMA**POTSO YA 10: SEYALEMOYA – RH Moeketsi****Sekgobo sa Tshifanalehata – J Radebe**

- **Selelekela**

Tholang, moradi a le mong feela wa Mokeo le Mmanthako o a kula, o kudiswa ke moya wa bothuela mme o lokela ho fehlellwa. Tholang o tsamaile lapeng (ka lebaka la moya) mme batswadi ba hae ha ba tsebe moo a leng teng. Batswadi ba hae ba tshwenyehile, haholo ntatae. Le ha ho le jwalo potso e hloka re ipapise le dintlha tse pedi tse latelang: sehlohlolo le tharollo.

- **Sehlohlolo**

Mona ke moo ditaba di leng boemong bo hodimodimo moo ho tlamehang ho kgaoha moo ho kgwehlang. Moya wa Tholang wa bothuela o ntse o hlwa mekwalaba. Kgang ya batswadi le yona e se e le boemong bo hodimodimo. Mokeo, ntata Tholang o hanyetsana le maikutlo a mohatsae. Mmanthako, o re Tholang a batlelwe makgerengwa ya tlang ho mo thusa. Mothating ona Tholang o se a hlwahlwaela le masiu a sa robale hae ka baka la moya ona wa bothuela. Batswadi ba tsietsing ya ho re ngwana bona ya mong ha ba mo tsebe moo a leng teng. Hona ho baka kgohlano ka lapeng. Batswadi ha ba tsebe hore jwalo ka ha Tholang ba sa tsebe moo a leng teng tjena moya wa bothuela o mo nkile wa mo isa ha Ramanaka, Tshifanalehata. Ramanaka ha a eellwa hore neo ya Tholang e tla feta ya hae mme le setumo sa hae (Tholang) se tla ba seholo, o nvesa Tholang moriana o mo tshereanyang, e seng wa ho mo phekola.

- **Tharollo**

Ho hlwahlwaela ha Tholang le masiu, mmoho le ho se robale hae kapa hona ho tsejwa moo a leng teng ho rarolla kgohlano e teng ka lapeng ka ha Mokeo o dumellana le Mmanthako hore ba ke ba yo hlahloba kapa ho laola ho makgerengwa. Ba eletsana le ho dumellana ka hore ba ye ho Ramanaka. Ha ba tsebe hore moya o se o nkile Tholang wa isa hona moo. Ha batswadi ba fihla ha Ramanaka yena ha a sa laole le ho laola hobane o se a tseba ditaba. O ba bolella hore Tholang o teng. Ba fumana Tholang le hoja a ntse a tsherehane a hototse mahlo a sa bue. Le hoja Tholang a sa ka a fumana seo a neng a se batla, tharollo ke hore batswadi ba hae ba mo fumane a ntse a phela.

[25]**KAPA**

POTSO YA 11: SEYALEMOYA**O mo feleheditse**

- 11.1 O bua le Mmalerato ✓ (1)
- 11.2 Ke kgetlo la boraro ✓ (1)
- 11.3 Ke hobane o ntse a fetelwa ke bana ha ba hlaha. ✓ (1)
- 11.4 Ha a bua le mofumahadi wa hae o hlola a ntse a kgothatsa mofumahadi wa hae ho tlohella tsohle matsohong a Modimo. ✓✓ (2)
- 11.5 Paseka o bolela hore Modimo o ba etela ka tsela ya hore ba nne ba fetelwe ke bana. ✓✓ (2)
- 11.6 Paseka o bolela hore kgetlong lena bothata ba bana ba hlokahalang ba qeta ho hlaha ha bo na ho ba teng/bana ba tla phela. ✓✓ (2)
- 11.7 Mookotaba o fuperweng ke sehlooho sena ke wa hore Mmalerato mohatsa Paseka, a hlokahale ka nako e le nngwe le eo morena Jesu a thakgiswang ka yona e leng Paseka. ✓✓ (2)
- 11.8 Paseka le Mmalerato ke banyalani. ✓ (1)
- 11.9 Paseka o ne a ile kerekeng a ilo hlophisetsa mokete wa paseka o neng o se o le haufi. ✓✓ (2)
- 11.10 Mmalerato o bonahala a na le kgohlano ya ka hare. ✓ (1)
- 11.11 Mongodi o sebedisa boipuiso/puonosi ho senolela babadi/babohi se nahanwang ke seapadi, ka ha se nahanwang ke motho ha se bonwe le hona ho utluwa ✓✓ (2)
- 11.12 Mmalerato o na le tumelo e fokolang. ✓
Le ha Paseka a mo kgothatitse hakana, o ntse a e na le kgwao ya ho re Modimo o tla thusa. ✓✓ (3)
- 11.13 Ke nako ya sejwalejwale ✓
Moo baimana ba seng ba belehela sepetlele e seng malapeng jwalo ka mehleng ya pele. ✓✓ (3)
- 11.14 Tjhe! Ha bo na tharollo haholo jwang ha e le maemo a tlhaho.
E! Motho ya nang le bothata bona a ka ya ngakeng pele a ima ho hlahloba hore bothata bo bakwa ke eng mme seo se lokiswe nako e sa le teng. ✓✓ (2)

[25]**KAPA**

POTSO YA 12: Haeso Mafotholeng

Sehlohlolo le Tharollo

- **Selelekela**

Ditaba tsa Molefi di qadile ka ho kwenehela Montsheng ha a nkana le Jwalane. Jwalane o mo etseditse mekaefete hoo e bang Molefi o ile a thethwa ke basadi jwalo ka fura la fariki. Potso e re qobella ka sehlohlolo le tharollo/ mothipoloho wa tshwantshiso ena.

- **Sehlohlolo**

Mona sebakadi sa sehlooho se nka qeto ka bophelo ba sona. Hape kgohlano e fihlelletse tsullung. Ho se ho senyehile mme ho ke ke ha hlola ho senyeha ho ya pele. Kgang ya monna e kgaolwa ke letlaka. Ho kgaoha moo ho kgwehlang. Ka mora hore Molefi a phoqwe ke Jwalane, o nkile qeto ya hore ha a sa batla mosadi ho hang. Qeto ena e thata e senyeha ha a hlahelwa ke kotsi ya koloi. Koloi ya fela tu, yena o iswa sepetelele. Ke mona moo e reng ha a ntse a le kalafong ebe mooki ya bitswang Morongwe o a iketa ho yena. Mooki enwa o hlahella ho puonosi/ boipuiso hore ha se hakaalo hore o rata Molefi, o mpa a iponela mohlankana ya bonahalang e le kwete, raditjhelete. Taba tsa bona di shanofatsa qeto ya Molefi e mabapi le basadi. Ho a isaisa ba habo Molefi ba se ba ilo nyalla Molefi. A sa fihla feela Morongwe a hla a iponahatsa hore ha se motho wa ho dula Mafotholeng. O duba Molefi maikutlo ka ho tella batswadi ba Molefi. O qetella a qwaketsana le Disebo, ausi wa Molefi. Disebo o mo shapela hore a tsamaye a botswa. Morongwe o mekgwa e mebe, ebile o mathaka le banna a ntse a nyetswe. Qetellong Molefi o mo fumane a le feela le monna koloing. Hona ho sithabetsa Molefi o ba kgakgatha ka bobedi. Re bona ka tsena hore ruri kepi ya Mapetla e ne e thophothetse- Molefi o dubile thonkga e le nnete. Tsena ha di felle moo! Boloji ba Mapetla bo ntse bo hlwa mekwalaba. O romella Molefi thokolosi. E futuhela Molefi matlapeng kwana bosiu. E fihla e mo hlobodisa mme e mo tlotsa/sola ka boya ba thithiboya a ba a fetoha semumu. Ha a fihla ka tlong mokgathala wa ho dujwa ke thokolosi wa mo hlola, mme wa mo lahla fatshe, a ya le sephume sa boroko. Pitso ke hona a lemohang hore manganga a ja monga wona. Ke hona a emang ka maoto a ilo batla ngaka ya Sesotho ho tla phekola Molefi. Pitso o aha serobe phiri e se e jele.

- **Mothipoloho/Tharollo**

Kgatong ena kgohlano e se e fedile hoba sebakadi sa sehlooho se ithutile ntho e itseng bophelong. Sephetho sa diketsahalo se ba pepeneneng. Mahlakore a neng a lwantshana ho ba le le hlolang, a dumellane kapa ho be teng le inehelang.

Pitso ke hona a lemohang hore manganga a hae ha a mo thuse ka letho, hoba mora o se a hlasetswe ke methokgo ya Mapetla. Pitso ke hona a boneng hore le ha e le Mokreste/lejakane o ntse a tshwanela ho itshirelletsa ka ditlhare tsa Sesotho. Bohloko ba Pitso ke hore o leka ho phekgotsa ho se ho se thuso – ruri o aha serobe phiri e se e jele. Molefi le ntatae ba hlolehile. Bobe ke hore le ba neng ba elelletswa kotsi eo Molefi a neng a shebane le yona le bona e a ba ama.

KAPA

POTSO YA 13: HAESO MAFOTHOLENG

- 13.1 Ke metswalle ✓ (1)
- 13.2 Mohopolo wa sehlooho ke hore ngwana mahana a jwetswa o bona ka dikgapa: Molefi o ile a hana ho mamela dikeletso tsa batswadi ba hae kgethong ya mosadi mme a qetella a nyala a nyalolla basadi ba sa itshwarang hantle/Molefi o hanne dikeletso tsa hore a ke a ilo batla thuso ya dingaka tsa Sesotho, a qetella a holofetse. ✓✓ (2)
- 13.3 Molwantshi/Mohanyetsi. Ke yena ya leng kgahlanong le Molefi eo e leng seapadi sa sehlooho. ✓✓ (2)
- 13.4 O ile a hlalana le Montsheng; mosadi wa mankgonthe/ A hlhelwa ke kotsi ya koloi/O duba thankga bophelong ba hae mme o nyala a nyalolla/ Mosebetsing wa hae ha a sa kgona ho etsa mosebetsi ka boqhetshehe ✓✓
(Tshwaya tse pedi feela) (2)
- 13.5 O tsherehantswe ke ditlhare tsa Mapetla/ O manganga ha a eletswa ha a mamele. ✓✓ (2)
- 13.6 Molefi. ✓ Le ha a ntse a kgalemelwa, a ntse a bona hore boNgatane le Ramafothole ha ba mo rate, o ntse a tswela pele ho utlwana le ho tshedisana le bona. ✓✓ (3)
- 13.7 Molefi o tshwanela ho lokisa bophelo ba hae ka boyena k.h.r. motho ke yena ya lokelang ho nka qeto hore o batla ho phela jwang. ✓✓ (2)
- 13.8 Mofammere o pelokeletsi. O elellwisa Molefi ka bora ba Ramafothole le Ngatane, athe o boela a mo eletsa hore bophelo ba hae (Molefi) bo tla ke yena ka boyena. ✓✓ (2)

- 13.9 Boitshwaro ba Jwalane le ba Montsheng bo ne bo fapane ka mokgwa ona:
Montsheng ke ngwana ya hodisitsweng ho ya ka mekgwa le meetlo ya Basotho Kahoo o hlompha batho ba baholo mme le mokgwa oo a aparang ka wona o amohelehile.
Jwalane ke ngwanana ya holetseng ditoropong, ya bileng a rutehileng. O bile le ngwana pele a nyalwa mme a se ke a bolella Molefi ka sena. Mokgwa oo a aparang ka wona ke o hohelang Molefi ka mokgwa o makatsang. O lokisa meriri/ o itshela dinkgisa monate/ o tseba papadi ya lerato. √√√ (3)
- 13.10 O ile a tenwa ke ha Molefi a mo bitseditse metswalle ya hae ho tla mmona a sa mo rerisa, a boela a tenwa ke ha ba re ba tsamaye mmoho ho ya motjekong ho tse ding tsa dihotele tsa motseng moo.√√ (2)
- 13.11 Sena se bolela hore Molefi o na le kgohlano ya ka hare/ ya maikutlo. E kgelekgethana le maikutlo a hae/ O dula a touta le ho hlobaetswa ke yona. √√ (2)
- 13.12 Ke ne ketla tebisa maikutlo, ke nahanisise se buuwnag ke bana ba nkekang (le hoja ke ne ke tla be ke sa ba hlokomele), ke boele ke nahanisise le hore Ke hobaneng ha Jwalane a se a hanella ho boNgatane empa a se a sa tle ho nna, e ntano sekaseka taba ya Mofammere, ebe ke itshwasolla ka ho tlohela ho ya matlong a thitelo, kaha jwaleng ke hona moo ba nkeletsang ka ho fapana. √√ (2)

(Bonneteng hona ke mohlala feela.Tshwaya maikutlo a moithuti a bontshang hore o ne a ka itshwasolla jwang qakeng ya hae.)

[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 25
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80

**KAROLO YA A: RUBURIKI YA HO LEKANYETSA MOQOQO WA DINGOLWA: THOTHOKISO – SESOTHO PUO YA LAPENG
[MATSHWAO A 10]**

Makgetha a ho lekanyetsa	Phihlello e babatsehang	Phihlello e supang bokgoni	Phihlello e mahareng	Phihlello ya motheo feela	Phihlello e haellang
	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>DIKAHARE Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya dintlha ho tswa thothokisong/temeng.</p> <p>MATSHWAO A 7</p>	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng ya se botswang - O hlahisitse dintlha tse fapaneng tse hlwahlwa; di tshehetswa ho tswa thothokisong - Kutlwisiso ke e babatsehang ya mofuta wa sengolwa le thothokiso 	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso mme o hlalosa se botswang ka tshwanelo - O hlahisitse dintlha tse anelang ka tsela e kgotsofatsang - O hlahisitse dintlha tse utlwahalang, empa ha se tsohle tse tiisitsweng kamoo ho lokelang - O utlwisisa mofuta wa sengolwa le thothokiso 	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya se botswang - O hlahisitse dintlha tse seng kae ho tshehetsa sehlooho - Tse ding tsa dintlha tse hlahisitsweng ho tshehetsa sehlooho di ntle - Tse ding tsa dintlha di tshoheditse, empa bopaki ha bo kgodise ka nako tsohle - Kutlwisiso ya motheo feela ya mofuta wa sengolwa le thothokiso 	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e sa kgotsofatseng ya se botswang - Ho batla ho se dintlha tse hlahisitsweng ho tshehetsa sehlooho - Kutlwisiso ya mofuta wa sengolwa le thothokiso ke e haellang 	<ul style="list-style-type: none"> - Ha a bontshe kutlwisiso ya letho ya se botswang - Dintlha tse tshohetsang ha di hlahiswe ho tswa thothokisong - Mohlahlobuwa ha a utlwesise hantle mofuta wa sengolwa le thothokiso
<p>SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO Sebopeliso, nehelano le tlhophiso ya mehopollo. Tshebediso ya puo, sehlo le setaele tse sebedisitsweng</p> <p>MATSHWAO A 3</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeliso se hlahisitse ka tsela e momahaneng - Dintlha di utlullotswa hantle le ho ntshetswa pele ka tsela e hlakileng - Tshebediso ya puo, sehlo le setaele ke tse butswitseng, tse susumetsang le ho nepahala - O Batla o hloka diposo tsa puo, tsa mopeleto le tsa matshwao a puo/a ho bala 	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeliso ke se hlakileng mme dintlha di hlahisitse ka tsela e hlalohanyehang - Tlhahiso ya mehopollo ke e utlwisisehang - Tshebediso ya puo, sehlo le setaele di nepahetse 	<ul style="list-style-type: none"> - O hlahisitse bopaki bo se bokae ba sebopeliso - Tlhahiso ya mehopollo e a haella, ha e hlalohanyehang mme ha e na momahano - Diposo tsa tshebediso ya puo ha se tse kaalo, mme sehlo le setaele ha se tse loketseng 	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeliso se bonahala se radilwe ka tsela e fosahetseng - Mehopollo ha e hlahiswe ka tsela e hlalohanyehang - Sehlo le setaele ha se tse loketseng 	<ul style="list-style-type: none"> - Moqoqo o bopeliso ka tsela e fokolang - Ho na le diposo tse tshabehang tsa tshebediso ya puo le setaele se fosahetseng
MATSHWAO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1

KAROLO YA B LE C: RUBURIKI YA HO LEKANYETSA MOQOQO WA DINGOLWA: PADI LE TSHWANTSHISO – SESOTHO PUO YA LAPENG [MATSHWAO A 25]

Makgetha a ho lekanyetsa	Phihlello e babatsehang	Phihlello e supang bokgoni	Phihlello e mahareng	Phihlello ya motheo feela	Phihlello e haellang
DIKAHARE	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya dintlha ka mabaka ho tswa sengolweng.	-Karabelo e hlahisitswe ka tsela e babatsehang: 14–15 -Karabelo e hlahisitswe ka bokgabane: 12–13 -Sehlooho se manollotswe ka botebo -O hlahisitse dintlha tse fapaneng tse hlwahlwa tse tshhehatswang ho tswa sengolweng -O bontsha kutlwisiso e babatsehang ya sengolwa	-O botsha kutlwisiso mme o manollotse sehlooho ka bokgoni -O hlahisitse karabelo ke e batlang e anela -Tse ding tsa dintlha ke tse utlwahalang, empa ha se tsohle tse tiisitwang kamoo ho lokelang -Bopaki ba kutlwisiso ya mofuta ona wa sengolwa bo a bonahala	-Kutlwisiso ke e mahareng ya sehlooho; ha se dintlha tsohle tse utullotsweng ka botlalo -Tse ding tsa dintlha di tshhehatsa sehlooho -Dintlha tse ding di tshheditswe, empa bopaki ha bo kgodise ka nako tsohle -O bontsha kutlwisiso e ka mmoho ya mofuta ona wa sengolwa	-Kutlwisiso ke e haellang ya sehlooho; boholo ba dintlha ha di a utullwa ka botlalo -Ke dintlha tse fokolang feela tse tshhehatsang sehlooho -O hlahisitse dintlha tse seng kae tse tsamaelanang le sehlooho -O bontsha kutlwisiso e fokolang ya mofuta ona wa sengolwa	-O bontsha kutlwisiso e fokolang ya sehlooho -Boiteko bo fokolang ba ho araba potso -Dintlha ha se tse kgodisang -Mohlahlobuwa ha a utlwisiso hantle mofuta ona wa sengolwa
MATSHWAO A 15					
SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Sebopeliso, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neeletsano e momohaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng temeng.	-Sebopeliso se momohaneng -Selelekela le qetelo di a babatseha -Dintlha di utullotsweng hantle le ho ntshetswa pele ka tsela e hlakileng -Tshebediso ya puo, sehlo le setaele ke tse butswitseng, tse susumetsang le ho nepahala	-Sebopeliso ke se hlakileng mme dintlha di hlahisitswe ka tsela e hlalohanyehang -Selelekela le qetelo mmoho le diratswana tse ding di hlahisitswe ka tsela e momohaneng -Dintlha di hlahisitswe ka tsela e hlalohanyehang -Puo, sehlo le setaele boholo di nepahetse	-O hlahisitse bopaki bo itseng ba sebopeliso -Tlhalohanyo le momahano di teng leha di kgera -Ho na le moo tshebediso ya puo e fosahetseng ha sehlo le setaele tsona di batla di loketse -Tlhalohanyo ya mehopolole e a haella, ha e hlalohanyeha mme ha e na momahano -Popo ya diratswana e batla e nepahetse	-Sebopeliso se bonahala se radilwe ka tsela e fosahetseng -Mehopolole ha e hlahiswe ka tsela e hlalohanyehang -Diphoso tsa tshebediso ya puo di totobetse -Sehlo le setaele ha di a lokela mosebetsi -Popo ya diratswana e fosahetse	-Kgaello ya ho rala sebopeliso ka tshwanelo e sitisa phallo ya mehopolole -Tshebedisong ya puo le ya setaele tse fosahetseng di hlahisitse tema e fokolang haholo -Popo ya diratswana e fosahetse
MATSHWAO	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4